

Оксана МУЛЯР,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри
теорії та методики викладання шкільних предметів ВІППО;
Тетяна ЖАЛКО,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
теорії та методики викладання шкільних предметів ВІППО

Діяльнісний підхід на уроках історичної та громадянської освітньої галузі

Аналізується впровадження діяльнісного підходу на уроках історичної та громадянської освітньої галузі в закладах загальної середньої освіти. Діяльнісний підхід, заснований на принципі активного залучення учнів у процес навчання, сприяє розвитку критичного мислення, формуванню навичок самостійного дослідження та підвищенню мотивації до вивчення історії. Розглянуто основні методи і прийоми діяльнісного підходу, такі як проблемне навчання, проектна діяльність, рольові ігри та історичні реконструкції. Проаналізовано вплив цих методів на якість засвоєння історичних знань, розвиток аналітичних і комунікативних навичок учнів. Виявлено, що діяльнісний підхід сприяє більш глибокому розумінню історичних процесів та подій, а також формуванню особистої відповідальності за власне навчання. Розглядається питання підготовки вчителів до впровадження діяльнісного підходу в освітній процес та пропонуються методичні рекомендації щодо ефективного використання цих методів у навчанні історії.

Ключові слова: діяльнісний підхід, навчання історії, методи навчання, активні методи навчання, компетентності, особистість учня.

Oksana Muliar, Tetiana Zhalko. Activity-Based Approach in the Lessons of Historical and Civic Educational Branch.

The implementation of the activity approach in the lessons of historical and civic educational branch in general secondary educational institutions is analyzed in the article. An active approach, based on the principle of active involvement of students in the learning process, promotes the development of critical thinking, the formation of independent research skills and increased motivation to study history. The main methods and techniques of the activity approach, such as problem-based learning, project activities, role-playing games, and historical reconstructions were considered. The impact of these methods on the quality of learning historical knowledge, the development of students' analytical and communicative skills is analyzed. It was found that the activity approach contributes to a deeper understanding of historical processes and events, as well as the formation of personal responsibility for one's own learning. The question of training teachers to implement the activity approach in the educational process is considered, and methodical recommendations are offered for the effective use of these methods in teaching history.

Keywords: activity approach, learning history, teaching methods, active teaching methods, competences, personality of the student.

Постановка проблеми. В умовах сучасної освіти надзвичайно важливим є пошук ефективних методів навчання, які сприяють активному залученню школярів у навчальний процес. Одним із таких методів є діяльнісний підхід, що передбачає активну участь учнів у різноманітних навчальних діяльностях, спрямованих на самостійне дослідження та критичне осмислення історичних подій і процесів.

Проблема полягає в тому, що традиційні методи навчання історії часто не забезпечують достатнього рівня залучення учнів і не сприяють розвитку їхніх аналітичних і дослідницьких навичок. Це призводить до поверхового засвоєння знань та недостатнього розуміння історичних процесів. Діяльнісний підхід має потенціал для подолання цих недоліків, проте його впровадження в навчальний процес потребує ґрунтовного наукового дослідження та методичної розробки.

Актуальність проблеми посилюється в контексті нових викликів, таких як дистанційне і змішане навчання, що стало особливо важливим під час пандемії та у зв'язку з воєнним станом в Україні.

Виникає необхідність адаптації діяльнісного підходу до умов дистанційного навчання, а також розробки нових дидактичних інструментів, що дозволяють ефективно використовувати цей підхід в онлайн-форматі.

Отже, постає питання: як ефективно інтегрувати діяльнісний підхід у навчальний процес на уроках історії з урахуванням сучасних викликів і можливостей цифрових технологій? Відповідь вимагає дослідження різноманітних методів і прийомів діяльнісного підходу, їх адаптації до умов дистанційного навчання та оцінки їхнього впливу на якість шкільної історичної освіти.

Аналіз досліджень та публікацій. За останні роки з'явилося багато публікацій стосовно теми використання в освітньому процесі онлайн-ресурсів та інтерактивних методів навчання. Ці дослідження демонструють, що діяльнісний підхід набуває все більшого значення в умовах сучасної освіти, особливо в контексті реформування та цифровізації навчального процесу.

Вивченню цієї проблеми присвячено праці Л. Воронюк, О. Пометун, О. Дмитренко, І. Дьоміної, В. Страшко. Зокрема, Л. Воронюк досліджує

діяльнісний підхід як важливий компонент якісної освіти. Автор підкреслює, що активне залучення учнів у навчальний процес через діяльнісні методи сприяє розвитку критичного мислення, творчості та самостійності. Автор розглядає конкретні приклади використання діяльнісного підходу на уроках історії, які демонструють його ефективність у покращенні навчальних результатів і мотивації учнів.

О. Пометун аналізує впровадження компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасних підручниках історії, зазначає, що вони сприяють більш глибокому засвоєнню матеріалу та розвитку аналітичних навичок учнів. Вона детально розглядає методичні прийоми, що використовуються в підручниках для реалізації цих підходів, а також наводить результати досліджень, які підтверджують їх ефективність.

О. Дмитренко акцентує увагу на тому, що діяльнісний підхід у Новій українській школі є більше ніж просто методом навчання – це філософія, яка пронизує весь освітній процес. Автор наводить приклади інтерактивних методів і технологій, таких як рольові ігри та проекти, які допомагають учням активно взаємодіяти з навчальним матеріалом, розглядає переваги цього підходу в контексті дистанційного та змішаного навчання.

І. Дьоміна описує основи проектного навчання, яке є одним із ключових елементів діяльнісного підходу. Розглядає основні принципи організації проектного навчання, його переваги та виклики. Підкреслює, що проектне навчання сприяє розвитку навичок співпраці, критичного мислення та творчості – важливих компонентів сучасної освіти.

В. Страшко розглядає вимоги до сучасного вчителя в контексті підготовки учнів до майбутніх викликів. Автор наголошує на важливості впровадження діяльнісного підходу в навчальний процес, оскільки він сприяє розвитку ключових компетентностей, необхідних у XXI столітті; підкреслює, що вчитель повинен володіти не лише теоретичними знаннями, але й практичними навичками для ефективної реалізації цього підходу.

Мета статті: розкрити сутність, принципи й методи, шляхи реалізації діяльнісного підходу на уроках історичної та громадянської освітньої галузі в закладах загальної середньої освіти.

Теоретичні основи дослідження. Щодня суспільство стикається з новими викликами. Інформаційні потоки, нові технології та відкриття входять у наше життя безперервно. Ми переживаємо кардинальні зміни в усіх сферах, що не може не вплинути на сферу освіти. Так, у 2020 році Всесвітній економічний форум у Давосі вкотре оголосив топ-10 навичок майбутнього, необхідних для роботи через п'ять років: 1) аналітичне мислення; 2) активне навчання; 3) комплексне вирішення проблем; 4) критичне мислення й аналіз; 5) креативність, оригінальність та ініціативність; 6) лідерство та соціальний вплив; 7) використання і моніторинг технологій; 8) створення

технологій та програмування; 9) витривалість, стресостійкість і гнучкість; 10) логічне мислення, вирішення проблем та генерування ідей. Тому дітям необхідно розвивати ці навички вже зараз, щоб стати успішними в майбутньому [1].

У Державному стандарті базової середньої освіти 2020 р. запропоновано не лише нові підходи до відбору і структурування змісту освіти за освітніми галузями, перелік ключових компетентностей і наскрізних умінь, яких мають набувати учні, а й вимоги до обов'язкових результатів навчання, орієнтовані саме на ці компетентності. Переорієнтування загальної середньої освіти в Україні на розвиток компетентностей учнів як головний результат освітнього процесу зумовлює значні зміни у підходах до організації навчання всіх освітніх галузей, зокрема, історичної та громадянської. Досягнення декларованих Державним стандартом результатів навчання засобами будь-якої освітньої галузі можливо лише за умови залучення учнів на уроці в активну й інтерактивну діяльність.

Водночас дослідження свідчать, що значна частина вчителів історії, правознавства та громадянської освіти продовжують використовувати традиційну, переважно пасивну організацію навчання, яка забезпечує в учнів лише формування знань на певному рівні, без оволодіння необхідними вміннями, без навичок застосування цих знань у реальному житті, без достатнього розвитку особистісної сфери учнів та їхніх компетентностей [5].

Ще 10–15 років тому в освітянських колах точилися палкі дебати про цілі освіти, але сьогодні це питання постає риторичним. Такі вирази, як «здатність до навчання», «готовність до особистісного розвитку», «самореалізація особистості» можна прочитати в статтях і нормативних документах, почути в аудиторіях, де педагоги і психологи обговорюють сучасні освітні проблеми. Але чи завжди ми розуміємо, що означають ці слова? А головне, чи маємо таку організацію освітнього процесу, яка дозволяє втілювати ці слова?

Пріоритетним завданням освіти сьогодні є розвиток навичок навчання протягом життя [3]. Йдеться про постановку цілей, розробку методів їх досягнення, моніторинг та оцінювання результатів. Саме тому державні стандарти ґрунтуються на принципах особистісно зорієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, які впроваджуються в освітню галузь і відображені в результативних складових базового і повного змісту загальної середньої освіти. Тому сьогодні як ніколи актуальним є впровадження діяльнісного підходу в навчання історії. Завдання полягає в розвитку особистості та соціальних навичок учнів, формуванні їхньої національної ідентичності, загальної культури, світогляду, творчих здібностей, дослідницьких навичок, особистісно орієнтованих умінь і навичок, здатності до саморозвитку та самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового

дослідження: аналіз педагогічної та методичної літератури, що дав змогу визначити стан використання нових методів у процесі навчання історії у закладах загальної середньої освіти.

Результати дослідження. Діяльнісні завдання ґрунтуються на актуальному для учня матеріалі, моделюють практичні життєві ситуації, мають особливу структуру (часто використовують різноманітні схеми та ілюстрації) і потребують практичних дій [5]. Нові стандарти та навчальні програми вимагають від учителів кардинального нового підходу до розробки уроків з точки зору оновлення освітніх цілей та переорієнтації процесу навчання з пояснювально-ілюстративного на самостійний і продуктивний.

Тому принципами, необхідними для реалізації діяльнісного підходу, є: введення дітей у зміст нового матеріалу шляхом відкриття знань, а не їх викладу; створення умов для використання на уроці наукової інформації, отриманої за межами школи; передбачення інтелектуальних труднощів у засвоєнні матеріалу і використання проблемних ситуацій для їх вирішення та активізація пізнавальної діяльності за допомогою проблемних методів.

Для організації процесу навчання, заснованого на принципах діяльнісного підходу, вчителі мають враховувати низку ключових чинників або детермінант, які сприяють досягненню оптимальних результатів. Насамперед учитель має підготувати доступні (адаптовані до віку школярів) джерела інформації і продумати спосіб їх опрацювання учнями. Причому ці джерела повинні містити інформацію, яка знаходиться у зоні найближчого розвитку дитини і може бути засвоєна у процесі її осмисленого опрацювання. Це означає, що рівень складності інформації повинен бути досить високим, щоб створювати певну проблемну ситуацію для дитини, трохи вищим за її можливості, але не дуже складним, інакше це може викликати почуття розчарування учня у власних здібностях [7].

Отже, для такого відбору джерел інформації і визначення методів їх опрацювання школярем учителю потрібно попередньо оцінювати можливості дитини, наявний рівень її знань і вмінь, мотивації до навчання, щоб адаптувати організацію навчання до конкретних потреб учня і максимізувати результати.

Упровадження стратегії активного навчання на уроках історії може значно підвищити залученість учнів і опанувати історичний зміст. Одним з ефективних підходів є проведення рольових ігор, коли діти беруть на себе ролі історичних осіб або учасників ключових подій. Занурюючись у ці ролі, учні можуть отримати більш особисте та досвідчене розуміння минулого. Наприклад, симуляція Конституційної конвенції може дозволити їм дискутувати та вести переговори, як це робили батьки-засновники, надаючи практичний досвід проблем, з якими вони зіткнулися під час створення Конституції США.

Іншою важливою стратегією є використання мультимедійних ресурсів для залучення здобувачів

освіти до інтерактивного навчання. Додаючи відео, віртуальні тури та інтерактивні графіки, вчителі можуть надавати візуальні та звукові стимули, які відповідають різним стилям навчання. Наприклад, перегляд документального фільму про рух за громадянські права може оживити боротьбу та тріумфи таких активістів, як Мартін Лютер Кінг, зробивши історичну розповідь більш переконливою та доступною для школярів. Крім того, організація екскурсій до історичних місць може запропонувати учням можливості практичного навчання, які поглиблюють їхній зв'язок з минулим. Відвідування музеїв, полів битв або історичних пам'яток дозволяє на власні очі побачити артефакти та місця, пов'язані з важливими подіями.

Проектне навчання є ще одним ефективним методом залучення учнів до історичної освіти та сприяння глибшому навчанню. Призначення здобувачам освіти дослідницьких проектів на конкретні історичні теми заохочує незалежне дослідження та навички критичного мислення. Наприклад, прохання учнів дослідити причини та наслідки Другої світової війни може спонукати їх до аналізу першоджерел, оцінки багатьох точок зору та зробити власні висновки щодо значення війни.

Спільні проекти також відіграють вирішальну роль у покращенні результатів навчання учнів з історії. Працюючи в групах, досліджуючи та презентуючи історичну тему, діти можуть розвивати навички командної роботи, спілкування та вирішення проблем. Наприклад, груповий проект на тему «Промислова революція» може вимагати від здобувачів освіти розподілу завдань, обміну ресурсами та творчих способів представити свої висновки класу. Крім того, надання учням можливості презентувати свої проекти перед класом може ще більше покращити їхні комунікативні навички та впевненість в обміні знаннями. Пояснюючи результати своїх досліджень, відповідаючи на запитання однолітків і отримуючи зворотний зв'язок від учителя, учні можуть уточнити своє розуміння історичних концепцій і вдосконалити навички презентації [6].

Також варто створювати ілюстрації до творів, віршопісень або коміксів, писати листи історичним діячам із призми сучасності, розробляти рольові проекти (інтерв'ю з історичним діячем, героєм). Для візуалізації можна створити історичний фотоальбом. Наприклад, відшукати в інтернеті фото за темою уроку або сфотографувати предмети, архітектурні пам'ятки з того періоду, що вивчаємо на уроці.

Сьогодні одними із винуватців відлучення дітей від читання називають комп'ютер, телефон – цих неперевершених компаньйонів в іграх і пошуку цікавої інформації. Втім як учитель уже дійшла висновку, що краще не звинувачувати нові технічні засоби у витісненні книги, а використати їх на користь читанню. Учні полюбляють працювати з кросенсами – асоціативними головоломками, ланцюжками, що складаються з дев'яти картинок і розвивають навички роботи з інформацією, підвищують допитливість і мотивацію до вивчення предмету.

Діти із задоволенням створюють віршосторії – прийом, що розвиває творчу увагу, адже художній текст можна передати за допомогою зорового образу, невеликих деталей, пропустити через усі органи чуття.

Діяльнісними є нестандартні прийоми і при вивченні історичних документів. Часто використовують прийом візуалізації. Учні із задоволенням можуть замінити окремі слова картинками чи посміхайликами. Під час цитування пропонують змінити тон, голос для зацікавлення інших [4].

Оцінка ефективності стратегій активного навчання на уроках історії має важливе значення для визначення їх впливу на результати навчання. Одним зі способів вимірювання ефективності цих стратегій є проведення попереднього та післяоцінювання, яке оцінює збереження знань учнями до та після залучення до активної навчальної діяльності. Порівнюючи результати, педагоги можуть оцінити, наскільки діти опанували та зберегли історичний зміст.

Збір відгуків школярів про їхній досвід навчання за допомогою активних підходів також може дати цінну інформацію про ефективність цих стратегій. Опитування, інтерв'ю та рефлексивні журнали можуть допомогти вчителям зрозуміти сприйняття учнями переваг і проблем активного навчання на уроках історії. Прислухаючись до відгуків, педагоги можуть вносити корективи у свої методи навчання та пристосовувати підходи, щоб краще відповідати потребам і вподобанням своїх учнів. Крім того, аналіз даних про академічну успішність, таких як оцінки за завдання та оцінювання, може запропонувати кількісні докази впливу стратегій активного навчання на досягнення школярів. Порівнюючи успішність учнів, які займалися активною навчальною діяльністю, з тими, хто цього не робив, педагоги можуть оцінити взаємозв'язок між активним навчанням і академічними успіхами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема запровадження діяльнісного підходу в навчанні є достатньо складною та багатогранною. Проведений аналіз свідчить, з одного боку, про необхідність при її розв'язанні виходити з існуючих у сучасній методиці історії та громадянської освіти підходів до відбору і структурування навчального змісту, типів пізнавальних завдань, особливостей організації уроку, вимог компетентнішого навчання, а з іншого – демонструє потребу в урахуванні в освітньому процесі всіх аспектів методології активного та інтерактивного навчання. Зокрема, встановлено, що:

нові державні освітні стандарти визначають пріоритетом розвитку освіти в Україні формування в учнів не лише знань, умінь і навичок з різних предметів, а й навичок і компетентностей для самостійної навчальної діяльності, самоосвіти та готовності до саморозвитку.

Стандарти нового покоління орієнтовано на результат:

- особистісний (готовність і здатність до саморозвитку, бажання вчитися, ціннісні орієнтації);
- ставлення до себе, інших, освітнього процесу та його наслідків;
- предметні (знання та вміння, досвід творчої діяльності тощо);
- метапредметні (набуття компетентностей та базової освіти для навчання) [4].

Уміти навчатися означає розуміти, що таке навчальна діяльність, яка її роль у процесі навчання, які існують засоби і методи здобуття нових знань та як взаємодіяти один з одним і з учителем для досягнення поставленої мети. Навчання на основі діяльнісного підходу означає, що освітній процес відбувається в такий спосіб, що інтелектуальні якості людини одночасно формуються і вдосконалюються на кожному етапі навчання. Використання діяльнісних методів навчання на уроках дозволяє оптимізувати навчальний процес, розвантажити учнів, запобігти стресу та зробити навчання єдиним освітнім процесом.

Використання діяльнісного підходу на уроках історичної та громадянської освітньої галузі створює необхідні умови для розвитку в учнів умінь самостійно мислити, відбирати й аналізувати матеріал, орієнтуватися в нових ситуаціях, успішно шукати шляхи вирішення практичних завдань, прогнозувати і планувати власну діяльність, використовувати наявні умови, наприклад, уміння систематизувати інформацію.

Отже, діяльнісні методи – це універсальні інструменти, які надають учителю інструментарій для підготовки та проведення уроків відповідно до нових цілей сучасної освіти. Робота в групах, використання методів проблемного навчання та розвиток критичного мислення надають чудові можливості для організації ефективної навчальної діяльності.

Запропоновані підходи, безумовно, потребують подальшого осмислення і послідовного запровадження у практику навчання не тільки на уроках історії, правознавства та громадянської освіти, а й інших предметів, оскільки саме компетентнісно зорієнтоване навчання може сьогодні забезпечити якісний простір для самореалізації кожного учня й успішне майбутнє нашої держави.

Використані джерела

1. Воронюк Л. Діяльнісний підхід у навчанні як ресурс якісної освіти. *Майбуття*. 2022. № 16–17. С. 5–6.
2. Дмитренко О. Більше, ніж гра: діяльнісний підхід у Новій українській школі. URL: <https://osvita.ua/school/method/85081/> (дата звернення: 14.06.2024 р.).
3. Дьоміна І. Проектне навчання: коротко про головне. URL: <https://nus.org.ua/view/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/> (дата звернення: 14.06.2024 р.).
4. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. С. 2–4.
5. Педагогічна система А. Дістервега. *Історія педагогіки* : курс лекцій. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-503.html> (дата звернення: 14.06.2024 р.).
6. Пометун О. І. Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 2. С. 146–156.
7. Страшко В. Яким має бути вчитель сьогодні, щоб підготувати учнів до завтра? URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jakim-maje-buti-vchitel-sohodnishchob-pidhotuvati-uchniv-do-zavtra.html> (дата звернення: 14.06.2024 р.).